

Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság?

A szerződéskötés, sokszor a kockavetéshez hasonlít, nem tudjuk, hogy mi jön ki belőle. A szerződés a jövőnek készül és elvárt, hogy az előkészítés során a lehetséges kockázatokat is lehetőségeikhez mérten feltérképezzék. A kérdés az, hogy egy gazdasági (pénzügyi) válság bekövetkezése e normál üzleti kockázat mértékét meghaladó olyan esemény-e, amelyhez mint előre nem látható, el nem hárítható eseményhez (*vis maior*) tapadó jogkövetkezményeket lehet alkalmazni? Jelesül a szerződés megszűnésére történhet-e sikeres hivatkozás annak ellehetetlenülése miatt, vagy megnyílik a lehetősége az egyoldalú szerződés megszüntetésnek felbontásnak, milyen alapon és mekkora esélye van a bírósági szerződésmódosításnak?

Ezekre a kérdésekre adott válaszokból derülhet ki, vajon helyes volt-e a címben megfogalmazott kérdésfelvetés.

Nagyon fontos elvi élel leszögezni, meggondolatlan lehet az olyan általános megfogalmazás, hogy a gazdasági válság egy olyan *vis maior*, amelynek bekövetkezése esetén minden szerződéses kötelezettség teljesítésétől szabadulhatnak a felek. Másfelől vigyázni kell azokkal a bírói gyakorlatból kiragadott megállapításokkal is, amelyek tényállási alapjaik felemlítése nélkül egy nem ugyanazon tényállásra kiterjesztve kerülnek mostanában sokszor felidézésre.^[1] A gazdasági válság természetesen lehet *vis maior* körülmény, de akkor bizonyítani kell, hogy éppen ez az esemény akadályozta meg az érintett felet szerződéses kötelezettségei teljesítésében és azt is, hogy a válság a szerződés megkötése után fejtett ki olyan hatást, hogy a teljesítés lehetetlenné vált, és ez a szerződés megszűnését eredményezte.^[2] A kötelmi pernek is az a fél a győztese, aki sikeresen bizonyít!

[1] „A piaci viszonyok változásának lehetőségét az alperesnek a szerződés megkötésekor nem lett volna szabad figyelmen kívül hagynia – azt előre kellett látnia, ezért az ebből eredő kereskedelmi kockázatot viselnie kell.” Szegedi Ítéletábra BDT 2007.1707. Nincs helye a Ptk. 241.§-a alapján a szerződés bíróság általi módosításának ha az alapvető társadalmi-gazdasági változások széles körben jelentkező következményeiről van szó (Pf IV.21.185/1984-, BH 1985/12/470)

[2] Ez a kérdés egyébként nemcsak Magyarországon jelentkezett. 2008-ban Donald Trump pert indított a Deutsche Bank Trust Company Americas ellen, különböző jogcímenek hárommilliárd dollár kártérítést követelve.

Ezen jogcímek közül az egyik az, hogy a Deutsche Bank jogtalanul utasította el annak elismerését, miszerint a hitelpiacon jelen levő pénzügyi válság, és az Egyesült Államok ingatlanpiacának hanyatlása *vis maior* esemény, ami lehetővé tenné az építési kölcsön esedékességi idejének meghosszabbítását.

A perrel kapcsolatos kommentárok rámutatnak arra, hogy New York bírósági gyakorlatában még

Minden egyes perben tehát csak egy lefolytatott bizonyítási eljárás alapján lehet megítélni, hogy a gazdasági válságra történő hivatkozás milyen jogkövetkezmény alkalmazását teszi jogszerűvé és méltányossá.

I. SZERZŐDÉSEK „MEGMENTÉSE” A GAZDASÁGI KRÍZISEK ÉS KATASZTRÓFÁK ESETÉN

A napjainkról szóló majdani történelemkönyvekben a történetírók minden bizonnyal külön lapokat szentelnek a gazdasági kríziseknek, katasztrófáknak.^[3] A szerződés intézményét a gazdasági válságok nagyon mélyen érintik. Lényegében felvetődik a szerződés megmentésének igénye. A hosszú tartamú és szorosabban vett gazdasági tartalmú ügyleteknél ez különösen így van. Itt olyan többletkockázatokról lehet beszélni, amelyek folytán a fenntartásuk érdekében a szerződés nyújtotta lehetőségek sok esetben elégtelenek és jogalkotási vagy bírói eszközökkel szükséges beavatkozni. Ezen ügyletek egyébként is spekuláción is alapulnak – de végül is alapvetően az ügyletben résztvevők érdekmérlegelésének az eredményei. E mérlegelés számot vet a várható előnyökkel és elvállalandó hátrányokkal. A megválasztott szerződéstípusok is erre alapozódnak. Gazdasági kapcsolatokban gyakori a felek ügyleti egyensúlytalansága már a szerződéskötéskor, amely akár érvénytelenségi jogkövetkezménnyel járhat (tisztességtelen általános szerződési feltételek alkalmazása, uzsorás szerződés), a szerződéskötést követően beálló körülményváltozások pedig szerződésmódosítást vagy megszüntetést (felbontást) vetítenek elő. *Gazdasági krízishelyzetek, a szerződések felek által emelt támasztékait kezdik ki és a szerződésről áthelyeződik a hangsúly a törvényre.* Egy gazdasági válság a szerződés feltételeinek oldódását eredményezi, nagyobb igény mutatkozik a külső beavatkozásra. A kemény joggal szemben a hajlékony, szociális jog felé billen az inga. Gyakran bírói lazításra van szükség, mert a kötelembetöltés mértéke szerint a rendes szerződési kockázatot messze meghaladó áldozatra méltányosan nem lehet kötelezni senkit, akkor sem ha a szolgáltatás egyébként sem fizikailag, sem jogilag nem lehetetlenült el.^[4]

II. KOCKÁZATVÁLLALÁS A SZERZŐDÉSEK MEGKÖTÉSE ESETÉN

Minden értelmes kockázatvállalás a szerződések immanens velejárója. Az ésszerűen és célszerűen előrelátható rizikó határáig a szerződő felek kötele-

- az olyan jelentős események, mint az 1973-74-es első olajválság, az Öböl-háború, vagy az ázsiai piacok összeomlása az 1990-es évek végén, sem bizonyultak „elegendőnek” a lehetetlenülés, vagy a kivihetetlenség (vis major) megállapításához, Ennek szellemében döntött a Fülöp-szigetek Legfelsőbb Bírósága 2009-ben.

[3] Hasonlóan vizionálja ezt Lábady Tamás. (Lábady, 1989, 22.)

[4] Lásd Szladits, 1935, 103-104.)

mel átfont egyensúlyi helyzete nem kerül olyan veszélybe, amely beavatkozást igényelne. Beavatkozásra akkor kerülhet sor, ha a gazdasági-piaci változások következtében az ésszerű kockázatvállalás már olyan terjedelmű és olyannyira előreláthatatlan, amely valamelyik fél számára elviselhetetlen többletterhet jelent. Egy szerződéses kötelezettség alóli mentesüléshez ugyanakkor nem vezethet el az, ha valamelyik fél saját teljesítőkéességét, a szerződési és piaci normál kockázatokat rosszul mérte fel.^[5] Korunkban a szerződési kockázatok növekedésének számos gazdasági és társadalmi oka van. Ezek sorában kiemelkedő jelentősége van a globalizációnak, amely a szerződést a törvény elé helyezte, főként a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban.^[6] A jog mint a „gazdasági fejlődést hosszú távon meghatározó értelem” a törvényiről a szerződési súlypontra helyeződött át, és ezzel a szerződés ma a jogegységesítés egyik legfontosabb eszközének is számít. A szerződési jogra ma jellemző az atipikuság, a flexibilitás, új pénzügyi termékeket teremtenek a kontraktusok, a szerződések tárgyai a testi tárgyak mellett egyre inkább az immateriális javak is.

Ebben a helyzetben a szerződési kockázatok igen széles körben jelentkezhetnek. Felvetik az angolszász jogban kidolgozott intézmény a szerződések ésszerűtlenségének (*unconscionability*) lehetőségét,^[7] illetve az ún. *hardship* alkalmazhatóságát. Azaz amennyiben a szerződéses szolgáltatások között a szerződés megkötését követően beállott körülmények okozta olyan egyenlőtlenség áll elő, amelynek kockázatát nem vállalta fel a hátrányt szenvedő fél akkor a *hardship* segítségével szerződés újratárgyalását kérheti, illetve az újratárgyalás elutasítása esetén a szerződés felbontását kezdeményezheti.^[8]

III. A „KIBILLENT SZERZŐDÉSES EGYENSÚLY” VISSZAÁLLÍTÁSÁNAK ESZKÖZEI

Fontos kérdésfelvetésnek ítéljük meg, hogy a kibillent szerződéses egyensúly visszaállítása érdekében milyen szerepet kell betöltenie jogalkotásnak, a bíróságoknak, és nem utolsó sorban a feleknek? Erre leegyszerűsíthető és kizárólagos válasz nincs, úgy véljük, hogy a méltányos szerződési igazság megteremtésében mindhárom tényező szerephez juthat – igaz nem azonos mértékben és módon. E rövid vázlatban csupán azoknak a jogilag fontos mozzanatoknak az értékelésére van lehetőség, amelyek a gazdasági-pénzügyi válság szerződési kockázatként való megjelenítése során, megítélésünk szerint, megkerülhetetlenek. Bevalljuk, hogy következtetéseink megfogalmazása során az a felfedezői

[5] Lásd Pf IV.21.185/1984-, BH 1985/12/470 , LB Pfv.VIII. 20.872/1999-BH 2001/4. sz. 169-es jogeseteket.

[6] L. Galgano, 2006, 10-11.

[7] Lásd az amerikai Uniform Commercial Code 2.302. cikkelyét).

[8] Lásd UNIDROIT Alapelvek 6.2.3.cikk, 4. bekezdés, b) pont)

kíváncsiság is vezetett bennünket, vajon magánjogunknak van-e ahhoz megfelelő szociális tartalma, mely a gazdasági viszonyok változásaira a bírói gyakorlat támogatásával megfelelő módokon képes reagálni?^[9]

A szerződés és gazdasági válság összefüggése, témánk szempontból leginkább azt a kérdést veti fel, hogy a szerződéseket is nagyban érintő gazdasági-pénzügyi krízis következményei milyen eszközökkel és kik által enyhíthető? Körültekintőbben négy tényező szerepét vizsgáljuk.

1. Az ún. gazdasági lehetetlenülés magánjogi doktrínáját.
2. A *pacta sunt servanda* (szerződések feltétlen teljesítése) elve korrekciójaként ismert *clausula rebus sic stantibus* (a körülményekben bekövetkező változások) módosító szerepét.
3. A szerződések bírói módosíthatóságának feltételeit.
4. A felek együttműködésén alapuló megoldást.

1. A gazdasági lehetetlenülés (frustration)

A gazdasági kockázat (például csőd, infláció, gazdasági válság stb.) bekövetkezése miatt a szerződés változatlan tartalommal való fenntartása sok esetben értelmetlenné (ésszerűtlenné) vagy valamelyik félre nézve méltánytalanává válik. Valójában ezekben az esetekben a szerződés immanens tartalma hiúsul meg. A szerződések tartalmuknak megfelelő teljesítése gazdaságilag lehetlenné válhat. Ennek elismerésére az angolszász és a kontinentális jogrendszerek különbözőképpen reagáltak. Példának okáért Angliában a teljesítés lehetetlenülésének megállapítására a Lordok Háza igen későn kényszerült egy jól ismert eset kapcsán, amikor a koronázás elmaradt, a megtekintésére bérelt ablakhelyek bérletének fenntartása értelmetlenné vált, következésképp már nem volt teljesítési kötelezettség.^[10] A német dogmatika a lehetetlenülést már a XIX. század végén egyenesen a szerződési alap megszűnésével azonosította (*Wegfall der Geschäftsgrundlage*), a francia jog alapján pedig az előreláthatatlan szerződési kockázat a szerződés felszámolását eredményezte.

Magyarországon a bírói gyakorlat alakította ki e műszót az első világháború idején, de igazi tartalmat a 1928–33-as gazdasági világválság éveiben kapott. A korabeli bírósági döntések akként segítettek a válság miatt bajba jutott áruadó-sokon, hogy az áruszolgáltatást „gazdaságilag” lehetlenné nyilvánították, az áruszolgáltatásra kötelezett felet a szolgáltatás alól felmentették, vagy a kötelelem tartalmát úgy módosították, hogy a pénzügyi nagyobb ellenérték megfizetésére, illetőleg az áruadást kisebb mennyiség szolgáltatására kötelezték.^[11]

Később egyre szélesedett az alkalmazási köre azon esetekre ahol a *kétoldalú szerződésben a szolgáltatások egyensúlya a rendkívüli gazdasági viszonyok foly-*

[9] Lásd erre vonatkozóan még Tunyogi Szűcs, 1935, 191.

[10] Lásd 1902-ből a koronázási idill-ügyet.

[11] Lásd Blau, 1935, 63–93.

tán megbomlott.^[12] Abból indultak ki a bíróságok, hogy a gazdasági lehetetlenüléssel felborulnak azok a gazdasági alapfeltevések, amelyekre a felek eredetileg alapították viszonos szolgáltatásaik érdekegyensúlyát. Végző remédiumként úgy fogalmaztak, hogy a gazdasági lehetetlenülés olyan mértékű és annyira előre láthatatlan, hogy minden józan számítást felborít és minden értelmes kockázatvállalást messze meghalad.^[13] Óvatos mértéktartással kezelte a judikatúra ugyanakkor a beavatkozást a szerződésbe, ha az a szerződési hűség megrendítésének veszélyével járt. Elsőként az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat 1150 §-a a XX. századi nagy gazdasági világválság küszöbén fogalmazta meg a gazdasági lehetetlenülés lényegét, szintetizálva a század eleji felsőbb bírósági ítéletekben megfogalmazott tételeket.

„Ha kétoldalú szerződés esetében a szerződés megkötése után az általános gazdasági viszonyokban a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó olyan mélyreható változás állott be, amellyel a felek okszerűen előre nem vethettek számot, s amelynek következtében a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak a felek részéről szem előtt tartott gazdasági egyensúlya felborult, vagy a szerződés alapjául szolgáló másnemű feltételezés meghiúsult, úgy, hogy az egyik fél a jóhiszeműséggel és a méltányossággal ellentétben nem várt aránytalan nyereségre tenne szert, a másik fél pedig ugyanilyen veszteséget szenvedne (gazdasági lehetetlenülés), a bíróság a felek kölcsönös kötelezettségeit a méltányosságnak megfelelően módosíthatja, vagy az egyik felet – esetleg a kár méltányos megosztásával is – elállásra jogosíthatja fel.”

A gazdasági lehetetlenülés ezen szempontjai a hazai bírói gyakorlatot évtizedeken keresztül meghatározták, egyes elemei e tényállásnak mai joggyakorlatunkban is felbukkannak.

Jelenkori hazai bírói gyakorlatunkban a gazdasági változások megítélése ez idáig rendhagyó módon alakult. *Mindenekelőtt megfigyelhető a szerződések gazdasági lehetetlenülésre hivatkozással történő bírói módosításának a kivételessége.* A viszonylag csekély számú ez irányú döntések alapján egyértelműen egy indokolatlanul szűkítő joggyakorlat sziluettjeit lehet felfedezni. Így nincs helye a Ptk 241. §-a alapján a szerződés bíróság általi módosításának, ha az alapvető társadalmi-gazdasági változások széles körben jelentkező következményeiről van szó.^[14] Az infláció valamint a kereslet-kínálat viszonyainak változása az üzleti kockázat körébe tartoznak amelyek egyik felet sem jogosítják fel a szerződésmódosítás kérésére, illetőleg nem vezetnek automatikusan szerződésmódosításhoz.^[15]

[12] Szladits, 1941.

[13] Lásd Szladits, *i. m.* 104.

[14] Lásd erre LEB Gf.30.197/1991- BH 1992/2/ 123.sz. döntését.

[15] Lásd erre a következő döntéseket: LEB Pf.II 22.137/1994- BH 1996/3/145. sz. eset., LB Pf.IV.21189/1992- BH 1993/11/678 számú eset.

2. A *clausula rebus sic stantibus* elv szerepe

A *clausula rebus sic stantibus* jogelv elfogadott jelentése: „a dolgok jelenlegi állására vonatkozó záradék”; a szerződések jogában a szerződés kötés kori körülmények alapvető megváltozására utal. Nem kizárólag a magánjogi szerződésekkel összefüggésben alkalmazott elv, nemzetközi egyezményekkel, szerződésekkel is kapcsolatba hozzák. Egy ilyen változás esetén egy egyezmény vagy szerződés egyik tagja kivonhatja magát alóla.^[16] Ezt a doktrínát a nemzetközi jogászok részéről sok kritika érte, mert kilépési lehetőséget biztosít a szerződéses kötelezettségek alól. A jelenlegi gyakorlat a hatókörének behatárolása felé mutat. A „körülmények alapvető megváltozása” egy nehezen meghatározható fogalom, és a *Bécsi Vételi Egyezmény a szerződések jogáról* 62. cikke szerint a változásnak „a részes felek által előre nem látottnak” és „a szerződés alapján még teljesítendő kötelezettségek mértékét gyökeresen átalakítóknak kell lennie”.^[17]

A Bécsi Vételi Egyezmény különbséget tesz a teljesítés utólagos lehetetlenné válása és a körülmények alapvető megváltozása között. Előbbi akkor lehet kilépési indok az egyezmény 61. cikke alapján, ha „a lehetetlenülés a szerződés végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges tárgy, tartós eltűnése vagy megsemmisülése folytán következett be”.

A *clausula rebus sic stantibus* – figyelemmel fogyasztóvédelmi és közérdekvédelmi szempontokra – napjainkra a szerződések széles körére alkalmazott princípiummá vált. Alkalmazásának azonban olyan feltételeit kell megtalálni a bírói gyakorlatban, amely nem jár együtt gazdaságilag elviselhetetlen következményekkel. Fontos követelmény az is, hogy a szerződéseket ne gyengítsék külső, indokolatlan beavatkozások, mert ez árt a szerződésekkel szembeni közbizalomnak, nem utolsó sorban a jobbiztonságnak. Nem elégséges az arra történő hivatkozás, hogy a fél nem kötötte volna meg a szerződést, ha ismeri az utóbb bekövetkezett változásokat, mert minden szerződéskötés üzleti rizikóvállalás is. Minden körülményváltozást előre nem tudunk felmérni, szükségszerű egy ésszerű kockázat vállalása. A szerződések horizontális jogi felfogását ugyanakkor továbbra is fenn kell tartani, mert a szerződési szabadság nélkül a piaci viszonyok eltorzulnak. A vertikális szerződési kép ezen okokból csak kivételesen válhat láthatóvá.

3. A gazdasági válság, mint bírói szerződésmódosító körülmény

A gazdasági-pénzügyi válságra történő hivatkozás a hatályos Polgári Törvénykönyvünk 241.§. alapján – lévén a gazdasági lehetetlenülés külön fogalmát a kódex nem ismeri – a „*clausula rebus sic stantibus*” elvének alkalmazása köré-

[16] Evans - Newnham, 1998, 467.

[17] Bécsi egyezmény a szerződések jogáról. 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

ben a bírósági szerződésmódosítás iránt indított perekben fordulhat elő. A Ptk. 241. §-a lehetőséget biztosít arra, hogy a bíróság módosítsa a szerződést, ha a felek „*tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés teljesítése valamelyik fél lényeges és jogos érdekeit sértené*”. A törvényi tényállásból kiérződik, az a jogalkotói akarat, hogy bíróság általi szerződésmódosítás kivételes és feltételekhez kötött legyen, mert annak széleskörű alkalmazása a szerződési szabadság indokolatlan korlátozásával is járna. Tehát a szerződéses szabadság általános elve alóli kivételként szabályozza a törvény a szerződés bírósági úton történő módosítását – lehetővé téve így egyes esetekben a megbomlott egyensúly méltányossági szempontok szerinti helyreállítását akkor is, amikor a felek között e kérdésben nincs konszenzus. A szerződésmódosítási esetek sajátossága tehát, hogy itt fennáll a lehetőség a szerződés életben tartására. A felek bíróságokhoz azért fordulnak, hogy különböző okok miatt nehezen megszüntethető jogviszonyukban teremtsen rendet, másképp határozza meg a jogokat és köteleességeket, vagy kötelezze a jogviszonyban szereplő másik felet valaminek az eltűrésére, mert a fennálló helyzet számára súlyos sérelemmel jár.

A hatályos Ptk 241. §-ában megjelenő törvényi rendelkezés szerint a bírósági szerződésmódosítás szigorú és konjunktíven fennálló alábbi feltételekhez kötött:

- a) a felek között tartós jogviszony álljon fenn,
- b) a szerződéskötés után valamilyen változás történjék,
- c) a változás következtében a szerződés teljesítése valamelyik fél lényeges jogos érdekét sértse.

A módosításhoz mindhárom feltétel együttes megléte szükséges, ám ekkor sem következik be automatikusan a módosítás, mert a bíróság mérlegelheti, hogy mit lát legmegfelelőbb megoldásnak az adott esetben. A bíróság ugyanis választhatja a módosítás helyett a szerződés megszüntetését is, ha nem látja reálisnak a szerződéses viszony további fenntartását. E vonatkozásban a keresetkez a bíróság nincs kötve.

aa) A jogviszony tartóssága

A jogalkotó nem határozta meg, hogy mi tekintendő tartós jogviszonynak, ez a feladat a jogalkalmazásra vár minden konkrét esetben. A kialakult hazai bírói gyakorlat ezzel összefüggésben arra mutat rá, hogy a bírói szerződésmódosításnak helye lehet és a tartós jogviszonyt el lehet ismerni, ha a szerződés teljesítése a felek magatartását egymás iránt hosszabb időre megszabja.^[18] Eszerint tehát nem az a döntő, hogy a teljesítés egy vagy több cselekménnyel történik meg,

[18] Lásd erre a GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 82/1973. sz. állásfoglalást

hanem tartós jogviszony akkor van, ha a felek jogait és kötelezettségeit, magatartását hosszabb időtartamra meghatározza a szerződés.^[19]

bb) A körülmények változása

Egyértelmű a magyar judikatúrában az a követelmény is, hogy a szerződéskötés időpontja után jelentkezzenek olyan körülmények, amelyeknek következtében a szerződés teljesítése sérelmet okoz valamelyik félnek. Önmagában azonban a szerződéskötést követően a körülmények megváltozása még nem elégséges feltételét jelenti a bírói beavatkozásnak. Így példának okáért a Legfelsőbb Bíróság rámutatott egy döntésében, hogy nincs helye a 241. § alkalmazásának az *alapvető társadalmi-gazdasági változások széles körben jelentkező következményeinél, amelyek díjrendszer változtatását igényelnék.*^[20]

E feltétellel összefüggésben ugyanakkor két mozzanatnak van kiemelkedő jelentősége. Nevezetesen eldöntendő, milyen következménye van annak, hogy a sérelmet szenvedő fél a körülmények változásával már a szerződéskötéskor számolhatott volna a megfelelő szerződéskötési gondosság kifejtése mellett. Másrészt azt is vizsgálni kell, milyen hatása van annak a ténynek, hogy a körülmények változását éppen a sérelmet szenvedő fél maga idézte esetleg elő. Sem a Ptk., sem a szabályhoz fűzött miniszteri indokolás nem tesz említést arról, hogy a szerződéskötési gondosság elmulasztása kizárja-e a bírósági módosítást. A *Nemo suam turpitudinem allegans auditur* elvét megjelenítő Ptk. 4. § (4) bekezdése alapján azonban azt a következtetést lehet levonni, hogy nem kérheti a szerződés bírósági módosítását az, aki a szerződéskötéskor számolhatott a körülmények későbbi alakulásával, s ennek ellenére a szerződést megkötötte, vagy gondatlanságból, vagy azért, mert a kockázatot tudatosan vállalta. Példának okáért a kereslet-kínálat viszonyainak változását az üzleti kockázat körébe eső tényezőként kezeli a bírói gyakorlat, amely egyik szerződő felet sem jogosítja fel a szerződésmódosítás kérésére.^[21] A Legfelsőbb Bíróság különös jelentőséggel bíró egyik ítéletében pedig arra mutatott rá: abban az esetben, amikor a módosítást kérő fél a szerződéskötés után jött rá, hogy a fizetendő díj összegének meghatározására előírt módszer számára hátrányos; ilyen esetben a bíróság nem módosítja a szerződést.^[22]

Generális elvként rögzült a bírói gyakorlatban az is, hogy nem kérheti a szerződés bírósági módosítását az a fél, aki a körülmények megváltozására a szerződéskötéskor számíthatott.^[23] A szerződés bírói úton történő módosítására tehát csak e három feltétel együttes fennállása esetén van lehetőség. *Tartós jogviszony,*

[19] LB Gf. V. 31059/1982. - BH 1984/6. sz. 231. számú esetet

[20] Lásd: LB Pf. II.22.137/1994. - BH 1996/3/145. sz., LB Pf. IV.21.189/1992 - BH 1993/11/678. számú eseteket.

[21] Lásd. LB Pf. IV. 21189/1992. - BH 1993/11. 670. számú esetet.

[22] Lásd. LB Pfv. VIII. 20072/1999. - BH 2001/4. sz. 169. számú esetet.

[23] Lásd. BH 2005. 347. számú esetet

a szerződéskötést követően beállott körülmény, amely okozati kapcsolatban áll valamelyik fél lényeges és jogos érdekei sérelmével.

E feltételek fennállásának vizsgálata aktuálissá vált a talán napjainkban leginkább válság-érzékeny szerződések, a deviza alapú kölcsönügyletek esetében. Az első feltétel tekintetében – a felek közt tartós jogviszony áll fenn – a deviza-kölcsön szerződések mindenben eleget tesznek, hiszen a kölcsönt hosszabb idő alatt, több éven esetleg évtizeden keresztül kell törleszteni. A második feltétel a körülményeknek a szerződéskötést követően bekövetkezett változása. Látszólag e feltétel is teljesül, hiszen a forint gyengülése azokat sújtja, akik régebben, lényegesen erősebb forint árfolyam mellett kötöttek szerződést. A harmadik feltétel az érdeksérelem. Ez akkor valósul meg, ha a szerződés a módosítás nélkül valamelyik fél (esetünkben az adós) lényeges és jogos érdekét sérti. E feltétel is adott, hiszen a törlesztő részletek forintgyengülés miatti emelkedése az adósok megélhetését, bizonyos esetekben az egész család létfenntartását, lakhatását veszélyeztetheti. Mindenképpen lényeges és jogos érdekeket sért tehát az árfolyam változása. Úgy tűnik tehát, valamennyi feltétel fennáll, hogy a bíróság példának okáért csökkentse a törlesztő részletet, vagy a törlesztésnél a deviza vételi árfolyam helyett az eladási vagy az MNB által közzétett árfolyamon történő elszámolást írjon elő, esetleg meghosszabbítsa a futamidőt. A kérdés azonban, hogy megteszi-e? A feltételek említett együttes fennállása ellenére egyáltalán nem biztos az így indult perek kimenetele az állandósult hazai bírói gyakorlat metszetében.

A bírósági szerződésmódosítással kapcsolatos hazai judikatúra kiegyensúlyozott szempontjai alapján: a) csak olyan körülmények megváltozása ad okot a szerződés módosítására, amelyek *a konkrét szerződés feltételeihez közvetlenül kapcsolódnak*, b) a törvény nem ad felhatalmazást arra, hogy *a gazdasági élet egészét, vagy egy-egy szerződéstípusba tartozó szerződések minden alanyát érintő változások miatt a bíróságok az egyes szerződéseket módosítsák*. Márpedig a világméretű pénzügyi- és gazdasági válság hatásai semmiképpen sem az adott szerződéshez köthetők.^[24] A válság éppúgy sújtja a kölcsönadót, mint a kölcsönvevőt, bár kétségtelen, hogy a pénzügyi intézetek igyekeznek minden kockázatot az adósokra hárítani. A prudens működésre vonatkozó törvényi előírások ezt köteleességükké is teszik. c) a jelenlegi bírói gyakorlat szerint kizárt a szerződés ítélettel történő módosítása azért is, *mert a szerződéskötéskor ismert volt mindkét fél számára az árfolyamkockázat*. Erre a bankok a szerződéskötés előtt és a szerződésben is kifejezetten felhívták a kölcsönt felvevők figyelmét. De számos nyilatkozatában figyelmeztetett az árfolyamváltozás hátrányos következményeire a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete is. Az árfolyamkockázat tehát köztudomású körülmény. Az persze kétségtelen, hogy

[24] A hazai joggyakorlatban az egyes konkrét szerződések módosításának feltételeit az egyedi ügyekben a rendes bíróságok vizsgálják, a szerződésekbe történő jogszabályi beavatkozás megengedhetőségét az Alkotmánybíróság dönti el miként erre sor került az ABH 32/1991. (VI. 6.) számú határozatában, amikor az AB a Ptk 226. §. (2). bekezdése megfelelő analogikus értelmezésével a *clausula rebus sic stantibus* feltételt kapcsolta a szerződések tartalma megváltoztatásának állami úton történő lehetőségéhez.

ilyen mértékű forintgyengüléssel senki sem számolt. Aki tehát devizakölcsönt vett fel, az olyan kockázatot vállalt, amely bizonyos ideig előnyökkel, alacsonyabb törlesztő részlettel járt, majd ez az előny az árfolyamváltozással fokozatosan csökkent. A fokozott kockázatvállalásra, nem a bank ösztönözte a kölcsönfelvevőket, hanem az, hogy a devizakölcsön feltételei lényegesen kedvezőbbek, a törlesztő részletek alacsonyabbak voltak (és még a mai gyenge forintárfolyam mellett is azok) mint azonos összegű és futamidejű forintkölcsön esetében.

Természetesen a bíróságok a konkrét ügy körülményeinek mérlegelése alapján a fentiekől eltérő következtetéseket is levonhatnak, korábbi gyakorlatukat megváltoztathatják. Ez azonban azzal a következménnyel is járhat, hogy a pénzügyi intézetek tömegesen és a jelenlegi gyakorlatukon változtatva azonnal felmondják a fizetési késelemben lévő adósok szerződéseit. A megszünt szerződés bírósági módosítására ugyanakkor már nincs lehetőség. A felmondással egyszerűen kizárható tehát a perindítás lehetősége már a legkisebb fizetési késelelem esetén is. Ebben a helyzetben a legoptimálisabb megoldás a hitelező és az adós megállapodása! Azaz a szerződés megmentéséről történő tárgyalás, amely eredményeként a futamidő meghosszabbításra, a tőketörlesztés felfüggesztésre kerülhet.

4. Együttműködési kötelezettség a szerződési kockázatok közös elhárításában?

Minden bizonnyal egy a gazdasági-pénzügyi válság teremtette, előre nem kalkulálható mértékű szerződési kockázatok megfelelő elosztása által kerülhető el, hogy jelentős és méltánytalan gazdasági érdeksérelmet csak az egyik fél kényszerüljön elviselni. A terhek méltányos elosztásának fontos tényezője egy olyan *válságjog kiépítése*, amely a jogélet gazdasági katasztrófák okozta akut betegségeinek gyógyszere, és amely kívül esik a normál időkre szabott rendes jog világán. E jogi rezsimben a törvényhozás feladata az adósvédelmi intézkedések (moratórium) meghozatala, a bírói gyakorlatban a méltányosság új dimenziókkal, de mégis, talán a felek konszenzusa nyújtja a legmegfelelőbb megoldást. Ekként különös szerephez jut az együttműködési kötelezettség teljesítése olyan külső körülményváltozás – például gazdasági krízishelyzet – esetén, amely hatásainak csökkentése mindkét fél érdeke, mert gazdaságilag hosszú távon veszteség a másik fél teljesítő képességének lehetetlenné válása. A szerződés megmentése közös gazdasági érdek és emiatt az előre nem látott többlet kockázatok terheinek méltányos elosztására van szükség. Ez a megoldás a kölcsönös szolidaritás követelményének kifejeződése is.

IV. ÖSSZEGRZÉS

Korunk gazdasági krízisei a szerződés intézményének megmentése érdekében egy jól működő jogi rezsim kiépítését igénylik. E válságjogi rendszer meghatározó elemei a jogalkotás, a bírói gyakorlat és a hatékonyan működő szerződési intéz-

mények. Mindhárom tényező mellett a válság hátrányos következményeinek csökkentése csak úgy lehetséges, ha a jogi eszközöket kiegészíti egy méltányoságon nyugvó társadalmi szolidaritás is. E kontextusban egyre hangoztatottabb elvárásként kerül megfogalmazásra a multinacionális cégek fokozódó társadalmi és gazdasági önkéntes felelősségvállalása. A fogyasztás mennyiségének és minőségének alakításában e vállalatoknak, bankoknak, biztosító társaságoknak kulcsszerepük van. A piaci kockázatok, a jövő gazdasági folyamatainak prognózisa, tervezése számukra nélkülözhetetlen. Ennek metszetében a szerződési feltételek kidolgozása során gondolniuk kell a gyengébb fél védelmére is, mert ez a szerződéskötési gondosság része (*culpa in contrahendo*), másfelől a fogyasztók szerződéskötés-kori körültekintő magatartásáról sem lehet lemondani. A kölcsönös érdekeket szem előtt tartó megoldás lehet annak szerződéses kikötése, hogy a felek vállalják a megváltozott gazdasági viszonyok miatt az egyik felet méltánytalan mértékben sújtó következmények hatásainak közös viselését, vagy a szerződés újratárgyalását és megfelelő módosításának kötelezettségét, mediációs eljárás keretében. E megoldáshoz képest a bírói vagy jogalkotói beavatkozás olyan külső tényezőknak számítanak, amelyek kevésbé hatékonyak és sok esetben nem mindkét fél akaratán nyugvó rendezést kínálnak, arról nem is szólva, hogy e perekben igazából hosszabb távon *phürrosi* a győzelem.

IRODALOM

- Blau György (1935): Tartozások csökkentése, mint válságjogi követelmény. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*.
- Evans, Graham – Newnham, Jeffrey (1998): *Dictionary of International Relations*. Penguin Books, London.
- Galgano, Francesco (2006): *Globalizáció a jog tükrében. A gazdaság jogi elemzése*. (fordította: Metzinger Péter) HVG ORAC Kiadó, Budapest.
- Lábady Tamás (1989): *Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből*. Szikra Nyomda Kiadó, Pécs.
- Szladits Károly (szerk.) (1935): *Magyar magánjog vázlat*. II. rész. Grill Kiadó, Budapest.
- Szladits Károly (szerk.) (1941): *Magyar magánjog III. Kötelmi jog. Általános rész*. Grill Kiadó, Budapest.
- Tunyogi Szűcs Kálmán (1935): A gazdatartozások rendezésével kapcsolatos jogi kérdések. *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 10. sz.

Győri kötélverő céh ládája, 1685